

KODÁLY ÉNEKKARI MŰVEI

Bevezetés

Kodály alkotóművészetének legfontosabb és legvonzóbb területét jelentik az énekkari művek. A több mint száz, különböző együttesekre komponált műalkotás kiemelkedő jelentőségű a XX. századi európai zenében, többségük a magyar és külföldi kórusok állandó és megkerülhetetlen repertoárdarabja. Az első vegyeskari mű, az 1904-ben Gyulai Pál versére komponált *Este* még erős francia hatást mutat, de már ebben is felfedezhető a Mester későbbi alkotásaira is jellemző meleg dallamosság és dús harmóniavilág. Az első nőikari mű, a *Két zaborvidéki népdal* már újabb hangvételű feldolgozás, keletkezési éve: 1908. A gyermekek számára írt kórusművek többsége a II. világháború előtt, 1925 és 1938 között keletkezett. Legkorábbi közülük a *Villő* és a *Túrót eszik a cigány*. Néhány művet többféle együttesre is megkomponált a szerző, például az *Esti dal* és az *Ének Szent István királyhoz* címűt női karra, férfikarra, vegyeskarra. Néhány mű, például *A magyarokhoz* esetében csak a szólamszám van megjelölve, az előadó apparátus többféle lehet.

Kodály kórusműveiben újjáéled a reneszánsz mesterek alkotóművészete, a polifonikus és harmonikus szerkesztés magas szintű egyesítése. A művek formai és hangnemi felépítése, harmóniavilága minden esetben híven követi a tartalmi, hangulati mondanivalót. A műzenei és népzenei hagyomány találkozik e művekben a Kodály-zene egyéni hangjával, összetéveszthetetlen melodikai, harmóniai sajátyságaival.

Az e tárgyban készült tanulmány kéziratából ezúttal két kórusműre vonatkozó rész közlésére kerül sor:

A süket sógor (1928)

Népi szöveg megzenésítése Kodály saját dallamaival. A tréfás, párbeszédes szöveg egymást váltogató, imitáló szólamok formájában került feldolgozásra.

A mű három szakaszból áll, ezek hangzása, felépítése a „történésnek” megfelelően háromféle.

1. szakasz (1-17. ütem)

Az első nyolc ütemben a szoprán a látogatót, az alt a süket sógort személyesíti meg. A 9-16. ütemben a szoprán II. és az alt kvintpárhuzamos mixtúra formájában hangoztatja a sógor válaszát, a szoprán I. két ütemmel később belépve utánozza őket.

A dallam első motívuma d-c-á hangkészletű triton, a folytatás g-á-h-c hangokból álló tetrachord, majd a továbbiakban a hangnem é-alaphangú eollá válik. A tiszta kvintekből álló mixtúra alsó szolámában f is megjelenik, így a szakasz teljes hangkészlete nyolc hang.

Az első részben az alt még pontosan utánozza a szopránt, de a 9. ütemtől, a sógor furcsa válaszának ismételtetésével, az alsó szolamok mixtúrája válik kezdeményezővé:

Allegro

Sej! Ki--lu--kadt a, ki---lu--kadt a

Sej! fe--ne--ke! Sej! Ki-lu--kadt a fe---ne--ke!

Sej! Ki-lu--kadt a fe---ne--ke!

Sej! Ki--lu--kadt a, ki--lu--kadt a fe--ne--ke!

Az 1. szakaszt a végén generálpauza választja el a folytatástól („elgondolkodás”).

2. szakasz (19-37. ütem)

Ebben a szakaszban már jobban eltér a sógor válaszána zenéje a kérdezőtől. A szoprán I. és II. a d-mixolid dallamú, hangosan dicsérő szavakat két alkalommal hosszan tartott, halk kettős-fogással folytatja. Harmadszorra a szopránok emelkedő é-dór dallammal tesznek fel kérdést, ez is tartott kettősfogásba torkollik. Az alt (a sógor) a kezdő motívum rövidített,

pentachord hangkészletű formáját ismételteti d-ről, é-ről, fisz-ről induló szekvencia formájában. Úgy látszik, hiába kérdezzetik hangosan, a sógor mindig másképp hallja. A különböző magasságú motívumok (a sógor süket-sége következtében) többféle hangnemet, hangkészletet érintenek. A szopránok d-mixolid és é-dór hangkészletű hangsort énekelnek, az alt emelkedő szekvenciájában pedig g-re, á-ra, h-ra leérkező pentachordok követik egymást:

19. *f* De szép szekere van kendnek! *p* De szép! *p* Magam te-lel-----tet----tem.

25. *f* De szép ök--rei vannak kendnek! *p* De szép! *p* Magam csinál-----

31. *f* Sok szénája van még kend---nek? *mf* Magam is megeszem!

gat---tam.

3. szakasz (38-53. ütem)

A harmadik részben a hangerő *pp*-tól *ff*-ig erősödik. A szoprán I. „Bolond kend, sógor” szövegű, tetrachord hangkészletű motívumot ismételteti, a szoprán II. g-hangon kacarászik, az alt az előző szakasz utolsó, „...magam is megeszem” szövegű motívumát hajtogatja. Két *ff* hangerejű akkordnál kulminál a „bolond” kijelentés. A sógor utolsó válasza (...adjon Isten kendnek is) teljessé teszi a humort. Ezt a „jókívánságot” a darab végén nagy hangerővel mindnyájan megismétlik. A szakasz hangneme csaknem végig h-moll, de a 49-50.

ütemben levő pikardiai terces I. fok (H-dúr) után tercron fordulat következik, a záró unisono hangneme már G-dúr:

38.

pp

Bolond kend só-----gor! Bolond kend só-----gor! Bolond kend

ha-ha-ha-ha ha-ha-ha-ha ha-ha-ha-ha ha-ha-ha-ha ha-ha-ha-ha

mf

Magam is megeszem! Magam is megeszem!

43.

só-----gor! Bolond kend, bolond kend, bolond!

ha-ha-ha-ha ha-ha-ha-ha ha-ha-ha-ha bolond!

f *ff*

megeszem! megeszem! megeszem! Ad---jon Isten

48.

Bolond! Ad---jon Isten kendnek is!

Bolond! Ad---jon Isten kendnek is!

kendnek is! Ad---jon Isten kendnek is!

Öregek (1934)

A fiatal Weöres Sándor verse megható, együtt érző szavakkal tárja elénk a megfáradt, az élet peremére került öregek szomorú sorsát. Nem véletlen, hogy ezek a sorok egy nagyon szép kórusmű megalkotására inspirálták Kodályt.

A mű szakaszai ismétlés, visszatérés nélkül követik egymást (átkomponált szerkesztésmód). Több helyen generálpauza választja el egymástól a nagyobb formai egységeket.

Az 1. szakaszban (1-8. ütem) a 6/8-os (egy helyen 9/8-dá bővülő) témát a szoprán énekli. A dallam hangneme h = MI pentaton, helyenként fisz pienhanggal kiegészülve. A téma az első ütemekben kíséret nélkül („árván”) szólal meg, utána a két belső szólam lassan ereszkedő és imbolygó hangokkal kíséri. A basszus az első szakaszban szünetel. Az együtthangzás eredményeként a 3. ütemben bővített szext (asz-c-fisz), a 4. és 8. ütemben TI-szeptimakkord (fisz-c-é, cisz-é-g-h) szólal meg:

$\text{♩} = 44$ *pp* Oly árvák ők mind, az öregek. Az ablakból néha elnézem őket, hogy

Nézd,
Né - - - zem ő - - - - - ket,

The musical score is written for voice and piano. It features a treble and bass clef with a 6/8 time signature. The tempo is marked as quarter note = 44. The dynamics are piano (pp). The lyrics are in Hungarian. The melody is pentatonic with occasional chromatic alterations. The piano accompaniment consists of two staves, with the bass staff being mostly silent in the first part.

vacogó szélben, galy - lyal hátunkon mint cipekednek hazafelé.

zú - - - - gó - - - - - szél - - - - - ben mint bal - - - - - lág - - - - - nak.
zú - - - - - gó - - - - - szél - - - - - ben bal - - - - - lag - - - - - nak.

The musical score continues with the same notation as the first part. The piano accompaniment becomes more active, with both staves playing. The lyrics continue with a simile comparing the old people to reeds and the wind to a ship's sails.

A 2. szakasz (10-29. ütem) különböző szituációkban ábrázolja az öregeket: nyáron a napon, télen a kályha mellett üldögélve, vagy nyújtott kézzel a templom előtt állodogálva. Az ének még statikusabbá válik, kis dallamlépésekkel, hangismétlésekkel. A dinamika halk, csak a „napsugár” szó első elhangzásakor erősödik fel a szakasz első része.

A templom előtt csüggedten álló öregeket a költő hervadt levelekhez hasonlítja. Itt a dallam szomorúan halad lefelé é-frígre, majd mikor a végén lehanyaglik az á-ra, a basszus á-fríg hangsorral érzékelik a szakasz utolsó hangjára:

...csüggedteg mint hervadt, őszi levelek a sár - - - - ga porban.
 ...csüggedteg, úgy állnak búsan csüggedteg, a sár - - - - ga porban.
 ...bú - san, árván, úgy állnak búsan csüggedteg, úgy állnak búsan.
 ...bú - - - san, her - - - vad - - - tan a sár - - ga porban.

A 3. szakaszban (30-42. ütem) a basszustól kiindulva, kis területen mozgó motívumok ismétlődnek, ezzel jut kifejezésre a tehetetlenség, a kiszolgáltatottság szomorú látványa és az erre reagáló furcsa köszöntés: „Jó napot, bácsi”.

A bandukolást jelző, moll pentachord hangkészletű motívum kvintenként emelkedve, d-ről, á-ról, é-ről indulva ismétlődik. Utána a „bottal” szót hangsúlyozó trichord motívumot hangoztatják az imitációs szólamok, majd az „idegenül néz” ereszkedő pentachord hangsora jelenik meg a férfi szólamokban, végül *f* hangerővel, unisono éneklie a teljes kórus a furcsa köszöntést szövegelő szekvenciát.

Az élénkebb tempójú, két generálpauza között levő következő rész (44-50. ütem) átvezetés jellegű. Itt a basszus szünetel.

A 4. szakasz (52-64. ütem) szövege szomorú „ráolvasás”:

„Életkatlanban régi étek, Életszekéren régi szalma,
 Életgyertyán lefolyt viasz, Téged megették,
 Téged leszórtak, Te már elégtél.”

Ezt a szöveget a soprán és tenor végig é-hangon recitálva, felelősödvé, az „elégtél” szónál teljes hangerővel felső oktávra felugorva és az utolsó hangot három ütemen keresztül megnyújtva „szavalja”. Az alt és basszus lefelé haladó szekvenciával szünetekkel megszakított, tercugrásos motívum ismételi.

A nyújtott záróhangok alatt nagy erejű kettősfogások szólnak, amelyekhez a basszus I. halk éneke csatlakozik: „...mehetsz aludni.”:

Az 5. szakasz (65-80. ütem) szövege:

„És néha, hogyha agg kezük játszik egy szőke gyermek fején,
de fáj, ha érzik, hogy e kézre, dolgos kezükre, áldó kezükre
senkinek sincsen szüksége többé.”

Az első sor megzenésítésében az addigiaktól eltérő gyengédséget, széldséget érzékeltet a női karon megszólaló, halk Á-dúr rész, de a 4. ütemben levő III. fok (cisz-moll akkord) már ide is becsempészi a szomorúságot. Ez azután az 5. ütemben belépő basszus és a felette hangoztatott szoprán szep-tim távolságú, hosszú „fáj” éneklésével még jobban kifejeződik. A továbbiakban felerősödik a dinamika, nő az elkeseredés, a végén *ff* éneklük a konklúziót, hogy rájuk immár „senkinek sincsen szüksége többé”. A hangnem is változik, a szakasz 12. ütemétől, a basszus újabb belépéssel b-organapontot hangoztat (a 13. ütemben a tenor szólam a basszus alá kerül). A B-dúrban értelmezhető hangzatok utáni akkordpár: d-moll bővített terckvart – V⁷.

A lelassult (**Piú lento**) 6. szakasz (82-94. ütem) – hátborzongató szövege az öregeket leláncolt rabokhoz hasonlítja, 70 nehéz év rabságából csak egy „jóságos, de rettenetes kéz” szabadíthatja ki őket.

A leláncolás emlegetésekor az éneklés megint hangismétlő, kis terjedelmű motívumokból álló, recitativ jellegű. A 70 nehéz év hangoztatásakor először a basszus szünetel, a többi szólam *ff* panaszkodik, majd a „jóságos kéz...” szöveget a teljes kar újra „szavalóan” adja elő.

Az első sort („És rabok ők már, egykedvű, leláncolt rabok”) egészen hal-kan, g-moll akkordot ismételve és körülírva éneklük a kórus, kettéosztott baszszussal. A továbbiakban nagy dinamikai fokozással ismétlődik a panasz, egyre emelkedő motívumokkal, akkordokkal, „sóhajtozó” késleltetésekkel. A „jóságos, rettenetes kéz” szövegnél először modálisan kapcsolódó dúrakkordok szólnak (F, Esz, F, Esz, Desz), de a szakasz utolsó két ütemében g-frígbe illeszhető harmóniák (II⁹, VII⁶, IV⁴₃) követik egymást, végül a szakasz g-moll V. fokú kvintszexten marad nyitva. Vázlatosan, a szakasz 4. ütemétől:

..(Héven nehéz évtől leláncolva)

A lassú tempójú (**Lento**) *utolsó szakaszban* a halál felszólító szavai ismétlődnek: „No, gyere tedd le.” Itt is különös figyelmet érdemelnek a harmóniak és az egészen halk, de hátborzongató befejezés. Kodály az utolsó két akkordnál erős dinamikai változást ír elő: **ff**-ra erősödést és **ppp**-ra halkulást. A befejező harmóniak távoli hangnem felé mutatnak, igazi lezárás nélkül.

A záró akkordok G-dúr – Á-dúr kvartszext – H-dúr:

no, gyere tedd le.

gyere tedd, gyere tedd le.

f **ff** **ppp**